

УДК 343.985

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНИМИ

Роман КАРПЕНКО,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In the article the definition of “specialized knowledge”, given at different times both domestic and foreign scientists, the criterion of isolating their most essential features in determining its content. Questions examined trends in the use of special knowledge during the investigation of bodily harm committed by juveniles. It is determined that the investigation of crimes involving the infliction of bodily harm requires the wide use of various industry specific knowledge in the procedural and non-procedural forms.

Key words: expertise, use of special knowledge, investigation, bodily injury, grievous bodily harm, minors, expert, professional.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано визначення терміна «спеціальні знання», надані в різні періоди часу як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, за критерієм виокремлення ними найбільш суттєвих ознак при визначенні його змісту. Розглянуто питання напрямів використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Визначено, що розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, потребує широкого використання різних галузей спеціальних знань в процесуальних та непроцесуальних формах.

Ключові слова: спеціальні знання, використання спеціальних знань, розслідування, тілесні ушкодження, умисні тяжкі тілесні ушкодження, неповнолітні, експерт, спеціаліст.

Постановка проблеми. Вагомий внесок у дослідження питання застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів внесли такі відомі вчені, як, зокрема, Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.С. Кузьмичов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нес-теренко, М.І. Порубов, М.В. Салтєвський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський. Питання використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства досліджували М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, М.М. Єфімов, В.І. Захарєвський, Є.І. Овчаренко.

Питанню особливостей використання спеціальних знань при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень в юридичній літературі приділялося недостатньо уваги, зокрема окремі аспекти питання висвітлені роботах таких науковців, як А.В. Хмелева, В.В. Шульга, В.Я. Марчак, І.О. Ієрусалімов, Л.І. Кравченко, В.Г. Дрозд. Проте в їх роботах не приділено уваги проблемним ситуаціям під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

Актуальність теми. Термін «спеціальні знання» доволі широко визначено в юридичній літературі. Так, на думку Є.І. Зуєва, «спеціальними є професійні знання, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (за винятком галузей процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативної-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення та фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь» [1, с. 72].

Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і О.Р. Росинська вважають, що спеціальними є «пізнання, набуті суб'єктом у процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі» [2, с. 398].

П.П. Іщенко визначає спеціальні знання як «будь-які професійні знання, які можуть сприяти виявленню,

фіксації та вилученню доказів» [3, с. 8]. Проте існують і найбільш влучні визначення, що найповніше відображають природу, походження та напрями використання спеціальних знань.

Зокрема, на думку В.І. Шиканова, спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві прийнято називати «знання та практичний досвід, необхідні для всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин, які входять до предмета доведення» [4, с. 4].

В.Ю. Шепітько до спеціальних знань відносить «будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню» [5, с. 119].

І.М. Сорокотягін, визначаючи спеціальні знання як міжгалузевий інститут права, наводить таке визначення: «Спеціальні пізнання – це знання, що відображають сучасний рівень розвитку певної галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, отримані в результаті спеціальної підготовки чи професійного досвіду, що не є загальнодоступними та загальновідомими і використовуються з метою встановлення істини у справі в порядку, встановленому законом (кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним, адміністративно-процесуальним правом тощо)» [6, с. 15]. Саме це визначення найширше характеризує досліджувану категорію. Стрімке зростання потреб сучасного суспільства у використанні знань з різних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесел є актуальним для судочинства. Як зазначає О.В. Жеребко, розуміння значущості спеціальних знань для встановлення істини у кримінальній справі надає підстави розглядати судову експертизу як самостійний інститут захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інтересів держави. Діяльність експертів і спеціалістів у кримінальному процесі не лише полегшує роботу судово-слідчих органів, а й дає змогу ефективніше боротися зі злочинністю [7, с. 165].

Отже, метою статті є висвітлення окремих аспектів використання спеціальних знань під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

Вклад основного матеріалу дослідження. Розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, потребує широкого використання різних галузей спеціальних знань в процесуальних та непроцесуальних формах. У теорії криміналістики виділяють три основні форми використання спеціальних знань. Перша полягає у безпосередньому використанні спеціальних знань слідчим або особою, яка проводить дізнання. Такі знання зазначені особи набувають під час навчання в юридичних навчальних закладах, а також на заняттях з професійної підготовки в процесі роботи. Друга і третя форми використання спеціальних знань передбачені чинним законодавством і пов'язані з залученням до цього осіб (спеціалістів та експертів), які не є суб'єктами доказування і не зацікавлені в результатах справи [8, с. 127].

В процесі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень потреба у спеціальних знаннях для роз'яснення питань, що виникають перед слідчим, набуває особливої актуальності. Обумовлюється це необхідністю комплексного використання спеціальних знань різних наукових галузей, насамперед судової медицини і криміналістики.

Встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень впливає на кваліфікацію злочину, тобто має обов'язковий характер. Знання спеціаліста потрібні для встановлення давнини заподіяння тілесних ушкоджень, з'ясування механізму їх заподіяння і знаряддя, яке для цього використовувалося.

Через психологічний стан, у якому перебуває потерпілий, суттєвого значення набуває допомога психолога в процесі підготовки слідчого до спілкування та під час отримання інформації від потерпілого. Спеціаліст допоможе слідчому правильно визначити ознаки вчиненого фізичного і психологічного насильства, виявити іншу інформацію, яка може мати значення для встановлення психологічного контакту з потерпілим з метою отримання повних та об'єктивних свідчень про обставини події та особу злочинця [9, с. 191–198]. Тільки залучивши до розслідування професійного психолога, можна отримати дані, що дають змогу зрозуміти та правильно оцінити особливості психічної діяльності і проявів людини, які мають значення для висновків правового характеру [10, с. 106].

Важливим елементом організації проведення судово-медичної експертизи є вибір моменту її призначення та формулювання завдань, які треба поставити на вирішення експерта. Обумовлюється це динамічним станом здоров'я потерпілого. Слідчому по таких справах завжди потрібно враховувати: а) можливість настання смерті потерпілого; б) перебіг природних процесів загоєння пошкоджень і обмеженість методів дослідження тіла живої людини; в) можливість змін ознак, що впливають на визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Слід зауважити, що самої потреби у спеціальних знаннях недостатньо для призначення експертизи. Слідчим мають бути зібрані матеріали, необхідні для проведення дослідження та формулювання висновку. У справах про тілесні ушкодження така ситуація складається на початковому етапі розслідування. Звичайно, збирання необхідного матеріалу потребує певного часу, проте відкладати її призначення на завершальний етап розслідування не має сенсу. Вивчення кримінальних справ показало, що матеріали для дослідження експерту подаються не в повному обсязі. Слідчі направляли експертам самих осіб, а інколи окремі протоколи слідчих дій. За запитом експерта представлялися додаткові матеріали, що потрібні для дослідження: характеристики, довідки, медичні документи (історія хворо-

би). Це є наочним свідченням недооцінки консультацій зі спеціалістом, який міг зорієнтувати слідчого на збирання матеріалів, які характеризують психічне здоров'я, фізичний стан людини, інформації про особливості становлення особистості та її психологічні особливості. Важливу інформацію можуть містити неофіційні особисті документи, щоденники, записні книжки, замітки, листи, вірші, проза, малюнки тощо, які можуть міститися як на паперових так і на сучасних носіях (комп'ютери, дискети, диски тощо). Додаткові відомості, потрібні експерту для обґрунтування висновку, можуть бути отримані в процесі допиту чергового лікаря, який приймав хворого, хірурга, що проводив операцію, лікаря, який спостерігав за хворим і спілкувався з ним. Доцільно, щоб під час такого допиту був присутнім судовий медик, який може звернути увагу на обставини, що мають важливе значення для формування висновку.

Під час призначення судово-медичної експертизи слідчий в постанові має сформулювати типові для таких ситуацій запитання, а також врахувати ознаки конкретної специфічної ситуації. Частіше за все перед експертом ставлять такі запитання: 1) в якому положенні перебував потерпілий в момент заподіяння тілесних ушкоджень; 2) яка кількість тілесних ушкоджень, їх локалізація, який характер, ступінь тяжкості кожного; 3) давність тілесних пошкоджень; 4) на якій відстані від постраждалого відбувся вибух; одиничне чи неединичні осколочні поранення заподіяні потерпілому; чи є тілесне пошкодження кулевим, дробовим, осколочним; одним чи кількома пострілами заподіяні тілесні ушкодження; 5) як відобразилися на тілі потерпілого особливості предметів, що використовувалися для заподіяння тілесних ушкоджень; 6) пошкодження заподіяно самим потерпілим чи іншою особою.

Крім того, можуть проводитися інші різновиди судово-медичної експертизи. До них належать судово-біологічні дослідження у зв'язку з виявленням на місці злочину чи на тілі і одязі постраждалого слідів крові, слини, потожирових та інших виділень, що не належать потерпілому. Крім того, можуть проводитися експертні дослідження таких об'єктів, як окреме волосся або його кусочки.

Останнім часом набувають поширення медико-імунологічні експертизи. Слід звернути увагу на те, що питання, які ставляться перед експертом, потребують конкретного формулювання і певної послідовності. В постанові мають бути перераховані усі докази і матеріальні об'єкти, що представляються експерту для дослідження. Особливого значення у таких випадках набуває взаємодія слідчого з експертом у формі отримання консультацій зі спеціальних питань, формулюванні запитань експерту.

Деякі з названих експертиз дають змогу визначити не тільки групову належність досліджуваного біологічного матеріалу. В ряді випадків можливо встановити індивідуальне походження, тобто конкретну особу. Сучасні досягнення в галузі генетики створили передумови для ідентифікації особи по крові та іншим виділенням людини [11, с. 38].

Судово-психіатрична експертиза призначається, коли з обставин злочину і поведінки підозрюваного під час вчинення злочину і після цього у слідчого виникають сумніви щодо осудності або інших психічних відхилень особи. Інколи до слідчого потрапляють відомості, що особа страждає психічними захворюваннями. Вона може бути проведена в науково-дослідному інституті загальної і соціальної психіатрії та судово-психіатричних відділеннях при психоневрологічних лікарнях.

Перелік питань, що ставляться перед експертом має бути досить розгорнутим, щоб з відповідей на них вимальовувалася повна картина психологічної сторони заподіяння тілесних ушкоджень, особливостей сприйняття свідків чи потерпілого.

В окремих випадках в матеріалах справи містяться дані, що створюють підстави для призначення психіатричної та психологічної експертизи. Йдеться про нанесення тілесних ушкоджень у стані сильного душевного хвилювання, коли виникає необхідність у розмежуванні патологічного та фізіологічного афектів суб'єкта. Якщо проводити їх роздільно, то спочатку призначається судово-психіатрична експертиза для діагностики патологічного афекту. Потім, за її підсумками, якщо експерти доходять висновку про відсутність патологічного афекту у підекспертного, призначається судово-психологічна експертиза. Особливого значення це набуває у справах про злочини неповнолітніх, коли потрібно встановити, чи не відстає він у своєму психічному розвитку.

Судово-психологічна експертиза спрямована на вивчення змісту і структури індивідуальної свідомості та адекватності поведінки особи у процесі заподіяння тілесних ушкоджень або відображення явищ навколишнього середовища. Основне завдання судово-психологічної експертизи з цієї категорії справ полягає у наданні допомоги слідчому в глибокому дослідженні спеціальних питань психологічного змісту, які належать до предмету доказування.

Основними завданнями судово-психологічної експертизи є не встановлення достовірності показань допитуваних осіб (це питання юридичного характеру і відноситься до компетенції слідчого), а з'ясування можливості допитуваної особи через її індивідуальні особливості протікання психічних процесів адекватно сприймати, зберігати в пам'яті та відтворювати відомості про факти, які підлягають доказуванню.

Проведення судово-психологічної експертизи потребує правильного визначення моменту її призначення. Доцільніше її проводити тоді, коли слідчим зібрано достатньо матеріалу, який всебічно характеризує особу на різних етапах її життєдіяльності у різних життєвих ситуаціях, а саме: а) про спосіб життя, що передував вчиненню злочину, освіту, професію, рід занять, інтереси, світогляд, риси характеру, навички, стосунки із членами сім'ї, сусідами, колегами, плани на майбутнє; б) про факти що передували вчиненню злочину і безпосередньо або опосередковано пов'язані з ним, про поведінку під час вчинення та після злочину; в) про поведінку під час розслідування загалом і проведення слідчих дій зокрема, (як оцінює свої дії, які думки висловлює стосовно вчиненого та його наслідків).

В окремих випадках виникає необхідність призначення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. Вона призначається тоді, коли питання, поставлені на вирішення експертизи, не можуть бути вирішені шляхом послідовного чи одночасного проведення декількох одно-рідних експертиз. В цьому випадку йдеться про вирішення спеціальних питань, які тісно пов'язані між собою, але стосуються різних галузей однієї науки чи суміжних наук.

Кожен з експертів проводить дослідження згідно зі своєю компетенцією та спеціальністю, після чого в результаті обговорення отриманих даних експерти доходять загально-го висновку. На вирішення комплексної експертизи можуть бути поставлені такі запитання: 1) чи перебувала в стані фізіологічного афекту на момент нанесення тяжких тілесних ушкоджень осудна особа, яка має ті чи інші психічні аномалії чи відхилення; 2) чи є у особи ознаки відставання у психічному розвитку, не пов'язані із психічним розладом; 3) чи відповідає психічний розвиток неповнолітнього його паспортному віку.

Призначення психолого-психіатричної експертизи потрібно, коли злочин вчинено у групі неповнолітніх і дорослих, для з'ясування обставин втягнення їх у злочин. У таких неповнолітніх спостерігаються поряд з ознаками психічних відхилень розлади психіки, що вимагають пси-

хологічного дослідження. Крім того, йдеться про стани, що є близькими до психічної хвороби, або неглибоку розумову відсталість (перш за все стосовно неповнолітніх).

При вилученні знарядь, які використовувалися для заподіяння тілесних ушкоджень, а також при виявленні слідів їх впливу (наприклад, пошкодження на одязі, на тілі, сліди металізації) призначається комплексна медико-криміналістична експертиза. Медичне дослідження доповнюється фізико-технічним, коли зіставляються відомості про характер, розмір, особливості тілесних ушкоджень з даними про предмети, які могли використовуватися як знаряддя злочину. Досліджуються різноманітні мікрочастинки (волося, волокна, частинки різноманітних речовин тощо).

В деяких випадках може призначатися криміналістична експертиза. Її об'єктами можуть бути знаряддя злочину, предмети, що були пошкоджені під час нанесення тілесних ушкоджень потерпілому (одяг, гаманець, мобільний телефон, записна книжка тощо), а також різноманітні сліди (пострілу, взуття, рук тощо), які були виявлені на місці злочину, тілі й одязі потерпілого та підозрюваного.

Один і той самий об'єкт (недопалок) є носієм декількох видів інформації (трасологічної і біологічної) і може піддаватися різним дослідженням. В таких випадках спочатку проводять криміналістичне дослідження для ідентифікації особи за слідами зубів, а потім – судово-медичне дослідження для визначення групи слини. Недотримання правильної послідовності призначення і проведення різних експертиз щодо одних і тих саме об'єктів науковці відносять до типових помилок у справах про тілесні ушкодження. Через такі порушення об'єкти втрачають ряд ознак, а тому певні дослідження у подальшому стають неможливими (або недоцільними) [12, с. 82].

Розглянуті види експертних досліджень є найбільш розповсюдженими з цієї категорії справ, про що свідчать результати дослідження. Проте це не виключає можливості, у разі потреби, проведення й інших видів експертних досліджень для з'ясування обставин, що можуть виникати під час розслідування тілесних ушкоджень: почеркознавчих, товарознавчих, судово-наркологічних, холодної зброї, імунологічних тощо.

Звичайно, використання спеціальних знань під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, слід розглядати крізь призму оперування цими знаннями тими чи іншими суб'єктами під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством України як суб'єкти використання спеціальних знань чітко визначені їх безпосередні носії: слідчий, спеціаліст, експерт. При цьому спеціальні знання слідчий може використовувати як безпосередньо, так і опосередковано.

Загалом спеціальні знання під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, можуть застосовуватися по-різному: безпосередньо слідчим під час досудового розслідування; шляхом участі спеціаліста під час проведення слідчих дій; у формі проведення судових експертиз.

Особливо велике значення в досліджуваній категорії справ (з огляду на наявність великої кількості слідів, які спеціалісти повинні вилучити та долучити до кримінального провадження) має використання спеціальних знань під час огляду місця події та проведення судових експертиз.

Беручи до уваги те, що предметом безпосереднього посягання в досліджуваному злочині може бути здоров'я громадян, найбільш типовими матеріальними слідами на місці події є сліди ніг, сліди (рани, пошкодження тощо) від дії холодної зброї або предметів, що її замінюють, ушкоджене або знищене майно, плями крові тощо. При цьому виявлення та вилучення мікрооб'єктів потребують застосування відповідних технічних засобів [13, с. 72–73]. За-

звичай виявляють сліди рук – у 12% випадків; сліди крові та інших органічних речовин – у 48%; сліди засобів учинення злочину – у 57%.

Велике значення має правильне поводження зі слідвою інформацією, адже від цього великою мірою залежить успішність розслідування злочину. Виявлені під час огляду місця події сліди крові, слини, поту та інших органічних речовин, як зазначають О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, лише тоді мають доказове значення, коли вони належно зафіксовані: точно записані у протоколі огляду, позначені на планах, сфотографовані (з використанням вузлової та детальної зйомки) [14, с. 10]. Причому плями крові, які знаходяться на землі, піску, вилучають разом із ґрунтом на всю глибину проникнення крові, висушують при кімнатній температурі, надійно запаковують у папір або целофановий пакет. До лабораторії направляють також пробу ґрунту без крові з тієї самої ділянки, запакувавши її окремо.

Окрему увагу слід звернути на кореляційні зв'язки між «слідовою картиною» заподіянням тілесних ушкоджень неповнолітніми та іншими елементами його криміналістичної характеристики. Зокрема, залежно від слідів, залишених на місці події, ймовірним є встановлення способу вчинення злочину. Наприклад, характерні тілесні ушкодження залишає по собі використання різних видів холодної зброї; певні хімічні речовини на місці вчинення злочину, на потерпілих і злочинцях тощо залишаються після використання фаєрів; пошкоджене майно стадіону (трибуни, огорожі тощо) свідчить про застосування сили фізично розвиненими особами. І навпаки, певному способу учинення злочину відповідають певні сліди.

Як свідчить практика, класифікація слідів, виявлених після вчинення хуліганських дій під час проведення спортивно-масових заходів, залежно від об'єкта їх знаходження, має такий вигляд: тілесні ушкодження у потерпілого – 56%; тілесні ушкодження у злочинця – 29%; пошкодження предметів обстановки (меблів тощо) – 72%; сліди на інших об'єктах (банкоматах, у громадському транспорті тощо) – 34%.

Судові експертизи у межах зазначеної категорії справ можуть призначатися як на початковому, так і на подальших етапах розслідування. Як зазначає М.М. Єфімов, під час розслідування хуліганства виникає потреба у проведенні різних експертиз: біологічної, вибухово-технічної, судово-медичної, почеркознавчої, судово-хімічної, трасологічної, судово-психіатричної експертизи потерпілих, криміналістичного дослідження холодної зброї [15, с. 132].

Згідно із законодавством слідчий приймає рішення про проведення експертизи, якщо для вирішення питань по справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання або якщо призначення експертизи є обов'язковим. Таке рішення може бути прийнято вже під час проведення початкових слідчих дій, зокрема під час огляду місця події.

Важлива роль у виявленні та вилученні слідів належить спеціалісту. Як доречно зазначає В.В. Коваленко, спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може надати йому також консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також щодо кількості матеріалів, потрібних для проведення експертизи [16, с. 137].

Наступним кроком слідчого є обрання експертного закладу або приватного експерта. Зрозуміло, що для слідчого органів внутрішніх справ (далі – ОВС) вирішення цього завдання не становить жодних труднощів (згідно зі статистичними даними МВС України працівники Експертної служби МВС України у 2011 році виконали 250 238 експертиз, тоді як кількість експертиз і досліджень, виконаних іншими міністерствами та відомствами (переважно МОЗ України), за матеріалами ОВС, становила 11 953,

або 4,6%). Нині Експертна служба МВС України у повному обсязі здійснює експертне забезпечення розслідування справ, які знаходяться у провадженні слідчих ОВС.

Для слідчого ОВС важливим є налагодження чіткої взаємодії з керівником експертного підрозділу. З метою визначення предмета експертизи та формулювання питань на її вирішення бажано залучати для консультацій експерта, який спеціалізується на проведенні таких експертиз.

При цьому, як зазначає М.Г. Щербаковський, предмет експертизи визначається рівнем розвитку певної галузі знань і практичної розробленості методів встановлення окремих фактів. Він не лише має бути випробуваний експертною практикою згідно з розробленими відповідними методиками, але й повинен мати значення для розслідування справи. Одночасне врахування цих обох чинників дає змогу точно визначити предмет експертизи і коло питань експертів [17, с. 189].

Важливим елементом використання спеціальних знань під час розслідування будь-яких злочинів (у тому числі й злочинів зазначеної категорії) є оцінка висновку експерта. Згідно з чинним законодавством висновок експерта не має переваги перед іншими доказами та не є обов'язковим для слідчого, однак його незгода з ним має бути мотивована у відповідній постанові (ухвалі, вирокі). Висновок експерта має бути чітким і зрозумілим. На судовому засіданні суд може ознайомитися з ним та оцінити його і без участі експерта [18, с. 164].

Спеціальні знання під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, використовуються також шляхом допиту експерта. Проте, як доречно зазначає Г.А. Абдумаджидов, цей допит не може замінити експертизу [19, с. 160], тому на допиті неприпустимо ставити експерту нові запитання, які потребують додаткового дослідження.

Висновки. Отже, під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Однією з найважливіших у цьому контексті є присутність спеціаліста під час проведення огляду місця події, адже значна кількість доказової інформації, що може бути виявлена при цьому, має бути чітко вилучена та зафіксована.

Список використаної літератури:

1. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел / Е.И. Зуев // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений. – М., 1985. – С. 65–78.
2. Криминалистика : [учебник для вузов] / [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская] ; под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА, 2000. – 990 с.
3. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / П.П. Ищенко. – М. : Юрид. л-ра, 1990. – 158 с.
4. Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : [учеб. пособ.] / В.И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1976. – 92 с.
5. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого / В.Ю. Шепітько. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – 208 с.
6. Сорокотягин И.Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / И.Н. Сорокотягин. – Екатеринбург, 1992. – 30 с.
7. Жеребко О.В. Сучасні можливості судової експертизи / О.В. Жеребко // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 164–166.
8. Кравченко Л.І. Предметна належність спеціальних знань у дослідженні героїну / Л.І. Кравченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Ч. 2 (12). – С. 127–132.

9. Іерусалимов І.О. Використання спеціальних знань при розслідуванні сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією / І.О. Іерусалимов, В.В.Шульга // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 3. – С. 191–198.
10. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві / В.Я. Марчак. – Чернівці : Рута, 2005. – 152 с.
11. Тяжкие и особо тяжкие преступления: квалификация и расследование: Руководство для следователей. – М. : Спарк, 2001. – 494 с.
12. Хмелева А.В. Судебная экспертиза при расследовании преступлений против личности / А.В. Хмелева // Юридические записки. – 1997. – Вып. 7: Расследование преступлений: Вопросы теории и практики. – С. 81–87.
13. Кириченко О.А. Криміналістична мікологія : [монографія] / О.А. Кириченко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993. – 178 с.
14. Юрин А.И. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: лекция / А.И. Юрин, Ю.Д. Федоров. – Ташкент, 1974. – 20 с.
15. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : [навч.-практ. посібник] / М.М. Єфімов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 125 с.
16. Коваленко В.В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Коваленко. – К., 2004. – 253 с.
17. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы : [учеб.-теор. пособ.] / М.Г. Щербаковский. – Х. : Эспада, 2005. – 536 с.
18. Скорик Н.В. Оценка и использование заключения эксперта судом / Н.В. Скорик // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1975. – Вып. 11. – С. 160–166.
19. Абдумаджидов Г.А. Расследование преступлений (Процессуально-правовое исследование) / Г.А. Абдумаджидов. – Ташкент : Узбекистан, 1986. – 191 с.